

Старова О. О.

Національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків
МОТИВ МЕТАМОРФОЗИ В ПОЕЗІЇ В. СВДІЗІНСЬКОГО

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається мотив метаморфози як один із ключових у художньому світі відомого українського поета В. Свідзінського. Основна увага приділяється вивченню аспектів реалізації цього мотиву у творчості поета, його зв'язкам з іншими мотивами і образами.

Ключові слова: архетип, метаморфоза, міфологічне світосприйняття, міфологічний підхід, національна картина світу, реінкарнація.

Важливе місце у сучасних літературознавчих працях, присвячених поетичній спадщині В. Свідзінського, посідає питання про відношення доробку поета до фольклорної традиції. При цьому науковці все більше акцентують увагу на його міфологічній основі. Це було послідовно здійснено у роботах Е. Соловей [7], Г. Кернер [2], О. Борзенка [1]. Декларуючи приналежність В. Свідзінського до „міфософської типологічної лінії” лірики ХХ століття як поета „буттєвого розмислу у міфопоетичній світобудові” [7, с. 116], дослідники відзначили, що „поза фольклорною декорацією його поезій постає міфологічний за своєю природою світ” [1, с. 87]. „Міфотворчість” В. Свідзінського була визначена як „унікально органічна й природна, справді „дорефлексивна” [7, с. 149], схожа на „потужну активізацію генетичної пам'яті” [7, с. 144-145], повернення „до коренів своєї свідомості, а також коренів колективної свідомості людства” [2, с. 137].

Утвердження цього погляду відкрило нові шляхи для більш глибокого та ґрунтовного аналізу творчості В.Свідзінського із застосуванням міфологічного підходу. Одним із перспективних напрямків такого

дослідження, на нашу думку, є розгляд мотиву метаморфози як одного з ключових компонентів міфологічної світоглядної концепції поета.

У доробку В. Свідзінського цей мотив реалізується у кількох аспектах. При цьому центральне місце посідає метаморфоза ліричного героя.

Розчарований і наляканий добою соціальних експериментів, поет у своїй творчості свідомо дистанціювався від так званого „цивілізованого суспільства” і звертався натомість до сталості природи, щоб віднайти конкретну і правдиву основу для власного осягнення сутності буття. Втіленням такого тяжіння В. Свідзінського до світу природи стає у його художньому просторі прагнення ліричного героя до метаморфоз *людина – рослина, людина – камінь*:

А на світанку не коритись дневі
І не вертатись до життя,
А обертатися в листочки тополеві,
В каміння, повне забуття... [6, с. 344].

Таке бажання чітко мотивується прагненням втекти від людей, їхньої метушні, марноти:

Щоб не приймати в слух
Ні гуркоту, ні голосу, ні шуму,
Ні піснею виливаного суму
Над приреченим на загибель цвітом,
Над цим прекрасним і печальним світом [6, с. 344].

Ліричний герой бажає спокою, долучення до вічного тривання природи, таїни Всесвіту, примирення з собою, на що вказують форми метаморфози, які мають виразне архетипне звучання і посідають важливе місце в українській національній картині світу. *Каміння* тісно пов'язується з архетипом *земля* як знаком гармонійного природного буття. *Тополя* в українській культурі є одним із втілень *світового дерева, дерева життя* – символу Космосу, безсмертя, невичерпності життєвих сил. Перетворюючись на *листочки тополеві*, ліричний герой бажає стати часткою природи, „слухняно підвладною законам усесвіту” [8, с. 7], яка „не має жодних тобі комплексів неповноцінності, жодних відчужень” [8, с. 10]. Адже він вірить „в одвічне

буття / творчої сили і радості світлої”, відчуває, що він – „її паросток, листок на гілці, дитя” [6, с. 89]. Тому світ природи, в якому „немає ні часу, ні простору” і який підпорядковується „своїм законам, відкритим не осмислюванням, а чуттєвим згадуванням, прозрінням, інтуїтивним осяянням” [8, с. 10] є органічно близьким герою, жаданими для його душі, яка не може примиритися із „узвичаєним розумом лжесвітом” [8, с. 10], знайти у ньому своє місце.

Прагнення ліричного героя долучитися до таїни всесвітнього тривання у художньому просторі В. Свідзінського знаходить відгук у сил природи. При цьому посередниками між ними та героєм досить часто виступають казкові істоти. Так, в одній з поезій чаклун, „величезний приязний дід”, який любить ліричного героя „за мирність”, пропонує йому „угамувати чадну печаль” за допомогою метаморфози:

„Коли хочеш, над цим вікном
Колихнешся квітущою вітою,
І не буде нічого жаль” [6, с. 193].

Квітуща віта виступає тут як знак світового дерева. Отже, чаклун пропонує герою стати частиною цього дерева, тобто посісти належне місце у стрункій і гармонійній моделі буття, яку репрезентує світ природи. Водночас мотив метаморфози в такому контексті набирає традиційного фольклорного звучання, постаючи і як магічне перетворення людини на рослину з метою забути горе, знайти спокій.

Близьким за ідейним наповненням до відзначених перевтілень є тяжіння ліричного героя до регресивної метаморфози *доросла людина – дитина*, що так само розглядається ним як шлях до гармонії з собою і з природою, можливість відкрити наново „давно забутий світ”:

О осінь, мрій журних любов!
Як сталося, що я дитина знов?
Моє житло в наскельному саду,
Я в вересні до школи рано йду [6, с. 295].

Дитинство постає одним з ключових концептів у доробку поета і наближається до поняття *дитинство людства* як знаку незатьмареного

досвідом світосприйняття, єдності з природою, тому є для В. Свідзінського „досконалою моделлю буттєвої цілісності” [1, с. 87]. Водночас повернення до „саду дитинства” мислиться ліричним героєм як віднайдення „втраченого раю”, тобто того короткого проміжку власного життя, коли він був справді щасливим, як втеча з ущербного та жорстокого світу, де немає „ані матері край постелі, / Ані сонця у порогу, / Ані меду на зелині” [6, с. 139]. Однак така метаморфоза стає можливою для героя лише у миттєвих спогадах та уві сні, оскільки від „саду дитинства” його віддаляє „завала снігу, завала часу, / Завала літ і смертей” [6, с. 130].

З бажанням ліричного героя відчувати себе щасливою, вільною та цілісною особистістю, яка живе в гармонії зі світом, пов’язана у В. Свідзінського метаморфоза *я – інша людина*, яка певною мірою співвідноситься з розповсюдженим фольклорним мотивом пошуків та здобуття долі:

Як хочеться покинути себе,
Свої гризоти, спогади, бажання...
На березі морським знаходять діти
Камінчики блискучі – може я
Знайду собі де-небудь іншу вдачу
І стану інший – безжурний, владний,
Привабливий, упевнений себе.
Або купатись буду – і приплине
До ніг мені щербата горошинка.
Я проковтну її та й стану враз
Рибалкою в південнім місті [6, с. 247].

Змальовані у наведеній поезії фантастичні шляхи та засоби такого перевтілення – випадкове віднайдення нової вдачі, чарівна *щербата горошинка*, яка перетворює героя на рибалку в далекому південному місті, – запозичені з народних казок, вказують на „сподівання без надії” ліричного героя щодо здійсненності подібної метаморфози та можливості віднайти гармонію зі світом.

Не менш важливим аспектом реалізації мотиву метаморфози у поетичному просторі В. Свідзінського є *реінкарнації*, тобто посмертні переселення, перетворення душі:

Настане день мій сумний –
Одлечу, одімкнусь од багаття живого...
Не буду як лист деревний,
Ні як травинка, позбавлена слова,
А буду як сонний граніт
Над гомоном вод непокійних [6, с. 109].

„Передбачення” ліричним героєм свого посмертного перетворення саме на *сонний граніт*, а не на елементи живої природи – листок на дереві, травинку, відсилає до архетипного значення поняття *камінь* – вічне буття, застиглість, сум – і таким чином фіксує у поезії безмежну втому, песимістичні настрої, бажання віднайти спокій, досягти примирення з собою у вічному всесвітньому триванні поза *гомоном вод непокійних*, тобто поза виром життя. Смерть у цьому контексті сприймається не як щось жахливе, а як „вихід у недоступні смертному простори, в світи великі і прекрасні”, через неї герою „діалектично відкриваються приховані глибини життя...” [5, с. 86].

У такому вияві мотив метаморфози в окремих поезіях тісно пов’язується з мотивом кохання: реінкарнації зазнає не лише ліричний герой, але і його мила:

В полум’ї був спервовіку
І в полум’я вернуся знову...
І там, невідущий, невісний,
Мірадом бездумних частинок
Зустрінуся знову з тобою,
Колись – як і я – живою.
Мірадом бездумних частинок
З розсипаним пилом пилінки земної [6, с. 108].

Змінюється у наведеній поезії і форма реінкарнації: герой та його кохана перетворюються на *міради бездумних частинок* світових стихій – вогню, землі, і таким чином віднаходять одне одного, своє місце у вічному бутті Всесвіту.

Підтвердженням того, що у сприйнятті ліричного героя це є дійсно повернення до себе, слугує фіксація у поетичному просторі В. Свідзінського історії гармонійного „попереднього”, „долюдського” буття його і його

коханої „у часі незглибнім, / У світі зниклім” у подібі „двох листків на єдиному дереві” [6, с. 108] або в такій самій подібі, якої вони набувають у результаті реінкарнації:

Огневими пилинками
Зустрічалися ми
В безмежному сяйві,
В єдиному світі... [6, с. 92].

Відповідно, оцінюючи своє життя в людському світі, герой відчуває лише розгубленість, самотність, непотрібність:

А тепер... я не знаю...
Зором мірю безмір'я,
Хто я, де я? – питаю [6, с. 92].

Варіацію такого самого „долюдського” буття ліричного героя та його коханої зустрічаємо в іншій поезії:

Були квітами.
Я став біля пагорку,
Ти оддалі, біля рову,
Я здійняв золоту чашу,
Ти – сапфірову [6, с. 176].

Існування у подібі квітів так само є вказівкою на цілковиту єдність героїв з природою, осягнення її мудрого і гармонійного тривання. Водночас архетипне значення поняття *квіти* відкриває глибше звучання такого інобуття – це також вічне, ніжне, вічне кохання, яке здобувають ліричний герой та його мила.

Усе відзначене вище дає нам змогу стверджувати, що мотив метаморфози, маючи виразно архетипний характер, у художньому просторі поезії В. Свідзінського дійсно відіграє важливу роль, оскільки постає ключем до кращого розуміння світогляду поета, багатьох інших мотивів та образів його творчості, її глибинних зв'язків з міфологією і фольклором. Тому ми вважаємо подальші дослідження у цьому напрямку перспективними та цікавими.

Список використаних джерел

1. Борзенко О.І. Людина і природа в поезії Володимира Свідзинського // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна – № 583. – Серія: Філологія. – Вип. 37: Філологічні дослідження тексту. – С. 85-88.
2. Кернер Г. Міфотворчість у поезії Богдана-Ігора Антонича і Володимира Свідзинського // Сучасність. – 2001. – № 12. – С. 125 – 139.
3. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. – К.: Либідь, 1994. – 257 с.
4. Мифологический словарь / Е.М. Мелетинский, С.С. Аверинцев, В.В. Иванов и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – 736 с.
5. Райс Е. Володимир Свідзинський // Сучасність. – 1961. – № 4. – С.82–92.
6. Свідзинський В.Є. Твори: У 2-х томах. – К.: Критика, 2004. – Т.1: Поетичні твори. – 584 с.
7. Соловей Е.С. Українська філософська лірика – К.: Юніверс, 1999. – 368 с.
8. Стус В. Зникоме розцвітання // Слово і час. – 1991. – №5. – С. 3 – 13.

SUMMARY

The motive of metamorphosis as one of the dominant in the artistic universe of the famous Ukrainian poet Vladimir Svidzinskiy is investigated in this article. Primary attention is devoted to the analysis of this motive incarnations in creative work of poet and links with other motives and figures.

Keywords: archetype, metamorphosis, mythological world view, mythological method, reincarnation, national mental picture.